DOINA GRECU

# DIN MATERIALUL ALR: *SÂNT = SFÂNT*

În primul număr al „Dacoromaniei”, Sextil Puşcariu, într-o recenzie la lucrarea lui Jakob Jud *Zur Geschichte der bündnerromanischen Kirchensprache* (1919), observă că „Nomenclatura hagiografică [...] este de asemenea nestudiată la noi, deşi numele sfinţilor, păstrate ca nume de botez, de familie sau locale au o deosebită însemnătate prin posibilitatea datării acestor cuvinte. Făcând abstracţie de la numirile de origine literară, luate de la slavi, avem în limba noastră numiri cu treceri fonetice datând din timpuri străvechi” şi ilustrează această ultimă remarcă prin exemple ca *Sânicoară, Indrea, Sângeorz* etc. „Chiar şi constatarea negativă – continuă savantul român – că numirile de localităţi derivate din numiri de sfinţi sunt extrem de rare în Vechiul Regat (în *Marele dicţionar geografic* n-am găsit nici un nume local început cu *Săn-* sau *Sân-*) este de însemnătate pentru urmărirea creştinismului la noi”[1].

Ne aflăm în anul 1921. Nu peste multă vreme, la Muzeul Limbii Române va începe munca la una dintre cele mai mari opere ale lingvisticii româneşti, *Atlasul lingvistic român* (ALR). Ca mentor al acestui monument de limbă, cu nimic mai puţin apropiat sufletului său decât *Dicţionarul Academiei,* Sextil Puşcariu şi-a pus, fără îndoială, pecetea personalităţii sale asupra concepţiei lucrării. În structura chestionarelor celor două părţi ale ALR (ALR I şi ALR II, lucrări complementare, părţi ale unei unice opere), capitolele referitoare la viaţa religioasă şi credinţe ocupă un loc bine conturat. Fără îndoială, acum era momentul prielnic pentru adunarea unor date care, prin corelarea într-un ansamblu de informaţii circumscrise aceleiaşi sfere semantice şi prin viziunea areală pe care o oferă, să poată permite studierea „acestei mari probleme”, cum avea s-o considere unul dintre muzeişti, George Giuglea, cu două decenii mai târziu[2].

Încă înainte de a se începe publicarea materialului, într-o expunere făcută la şedinţa solemnă a Academiei Române din 27 mai 1936[3], Sextil Puşcariu, evidenţiind valoarea *Atlasului* în demonstrarea teoriei continuităţii românilor pe

[1] DR, I, 1921, p. 438-439. Pentru forme cu *Sânt, Sân-* în onomastica românească, vezi Simona Goicu, *Termeni creştini în onomastica românească,* Timişoara, 1999, p. 115-144.

[2] Vezi DR, X, 1941, p. 119.

[3] Publicată în „Revue de Transylvanie”, tom. III, 1936, nr. 1, p. 13-22, sub titlul *Les enseignements de l'Atlas linguistique de Roumanie.*

*DACOROMANIA*, *serie nouă, III–IV, 1998–1999, Cluj-Napoca, p. 147-153*

aceste meleaguri, prezintă, ca argument, alături de alte date, şi trei hărţi realizate pe baza răspunsurilor obţinute la trei întrebări din *Chestionarul ALR I: cumineca* (chest. [589]), *Sfântul Dumitru* (chest. [627]) şi *Sfântul Neculai* (chest. [628]). Urmărind, între altele, formele *Sâmedru* şi *Sân(n)icoară,* lingvistul clujean precizează: „Si nous considérons la carte de l'ancienne Dacie trajane dressée d'après les plus récentes recherches par C. C. Giurescu et publiée dans son *Histoire des Roumains (Istoria românilor,* Bucarest, 1935), nous voyons que la région où les établissements romains étaient plus denses et par conséquent la romanisation plus intense coïncide avea la région où les mots d'origine latine se sont le mieux conservés" (p. 19).

Abia apărut, întâiul volum al ALR II, care include şi hărţi sau MN-uri cu problematică din capitolul desemnat în *Chestionarul ALR II* sub numele cuprinzător *Biserica, religia* şi care subsumează şi *Posturile, Sărbătorile religioase, Sărbătorile băbeşti,* el beneficiază, sub semnătura lui G. Giuglea, de o recenzie[4]. Vorbind despre hărţile în care este redat material referitor la nume de sărbători şi de sfinţi, autorul comentează: „O concluzie firească mi se pare că iese din geografia acestor numiri de sfinţi şi de sărbători. Anume că religia creştină s-a răspândit întâi prin Serbia şi Banat în Transilvania încă din secolul IV – V, în epoca latinei vulgare".

Numai aşa se explică păstrarea lui *sanctus* în atâţia termeni creştini, atestaţi – spune autorul – în Transilvania, şi continuă: „Faptul că se găseşte *źordz* [< *Georgius* – n. n.] şi în Serbia (la românii dintre Timoc şi Morava) şi apoi că raza lui se întinde prin Banat spre Transilvania arată calea sau una din căile principale a pătrunderii creştinismului în Dacia. Aceasta a înaintat, cum am spus aiurea (*Langue et litt.,* cit.), ca un fenomen de folclor şi de aceea, cum se afirmă de arheologi, nu se găsesc în Dacia monumente romane-creştine, de caracter oficial, din epoca de dinaintea părăsirii Daciei. După aceea creştinismul s-a întărit în viaţa poporului ca o religie de caracter pur etnografic, cu tot alaiul ei de obiceiuri, credinţe etc." (p. 119).

Materialul adunat pe baza chestiunilor referitoare la viaţa religioasă din *Chestionarul ALR I* nu a fost publicat. El a fost utilizat însă de Sever Pop, în comunicări şi articole, dintre care unele urmăresc în mod special terminologia religioasă[5] şi numele unor sărbători[6].

Discutând numele unor sărbători atribuite după numele sfântului celebrat, ca şi formele înregistrate pentru noţiunea de 'sfânt', S. Pop subliniază faptul că *sân(t)* e prezent numai în cuvinte compuse, răspunsurile la chestiunea [583] „sfânt" evidenţiind că „Su tutto territorio romeno si dice *Sfânt,* forma di origine slava"[7].

[4] DR, X, 1941, p. 118-119.

[5] Vezi S. Pop, *La terminologie religieuse dans le domaine de la langue roumaine,* în idem, *Recueil posthume de linguistique et dialectologie,* Roma, 1966, p. 487-505.

[6] Idem, *Le più importanti feste presso i romeni, ibidem,* p. 119-142.

[7] *Ibidem,* p. 131-132.

Afirmaţia categorică şi generalizatoare a autorului poate stârni nedumeriri dacă n-am avea în vedere că el nu a urmărit decât o prezentare în linii generale şi esenţiale a problemei în discuţie. Căci, în chiar răspunsurile la chestiunea [583], s-a înregistrat, în punctul 315 (Crişana), forma *sânt,* e drept, cu pl. *sfinţi.* Avem certitudinea că singularul a fost corect notat, deoarece materialul a fost revăzut de Sever Pop (în vederea tipăririi), pe fişă fiind făcute unele adăugiri şi întăriri cu cerneală. La o altă chestiune din ALR I, şi anume [613] „duhul *sfânt*", forma *sânt* e înregistrată în două puncte: 28 (Banat): *duhu sânt* şi 295 (Crişana): *sântul duc,* răspunsuri subliniate de anchetator, deci auzite aşa cum au fost notate.

Cum reiese din cele arătate anterior, materialul referitor la sărbătorile ce poartă numele unor sfinţi evidenţiază o cu totul altă situaţie. Hărţile alcătuite de Sever Pop pe baza răspunsurilor la chestiunile [617] *Sfântul Vasile*; [620] *Sfântul Gheorghe*; [625] *Sfântul Petru*; [626] *Adormirea Maicii Domnului*; [627] *Sfântul Dumitru*; [628] *Sfântul Nicolae*[8] arată clar că ariile pe care apare *Sân(t)* în componenţa numelui diferă, unele fiind foarte restrânse (ca de ex. *Sânvăsii*), iar altele acoperind întreg teritoriul anchetat (vezi *Sâmpetru*). Credem că în explicarea acestui fapt ne pot fi de ajutor datele etnografice referitoare la conţinutul sărbătorilor religioase.

S. Pop observase, de altfel, că în popor „L'importanza delle feste non dipende dalla chiesa, ma dagli usi associati con la festa stessa"[9].

În 1928, I.-A. Candrea[10], făcând o analiză a felului în care a pătruns creştinismul în lumea daco-romană, menţiona, de pe poziţia etnografului: „Biserica a schimbat numai sensul ceremoniilor şi le-a adaptat credinţelor religiunii celei nouă, adresându-se însă de astă dată lui Dumnezeu şi sfinţilor, în loc să se adreseze zeilor şi eroilor păgânismului. Micile divinităţi protectoare ale câmpului şi ale vitelor fură înlocuite cu sfinţi, cărora însă li se dedeau exact aceleaşi atribuţiuni, li se raportau aceleaşi virtuţi [...]. Creştinismul îşi însuşi astfel sărbătorile romane, după cum transformase în biserici templele păgâne, schimbându-le denumirea. Această persistenţă a unor sărbători e fenomenul cel mai interesant din istoria tranziţiei de la religiunea păgână la creştinism" (p. 115) şi sublinia: „În rezumat, legea creştină s-a suprapus peste credinţele păgâne sau, mai bine zis, creştinismul a fost altoit pe trunchiul păgânismului [...]. Românii, ca şi unele popoare balcanice, au dat unora dintre sfinţi atribuţiuni păgâne cu totul necunoscute Occidentului. Sfântul Gheorghe, Sfântul Ilie, Sfântul Dumitru, Sfântul Andrei, Sfântul Nicolae sunt sfinţi esenţial balcanici prin atribuţiunile şi legendele lor, prin cultul deosebit ce-l au, prin datinile ce se leagă de zilele consacrate lor" (p. 122).

Într-o analiză pusă sub semnul filozofiei religiilor şi coborând dincolo de lumea romană, Romulus Vulcănescu, în impresionantul volum *Mitologie română* (Bucureşti, 1987), în capitolul *Deologia,* precizând că aceasta se ocupă, „în termeni

[8] *Ibidem,* p. 136-141.
[9] *Ibidem,* p. 132.
[10] *Iarba fiarelor. Studii de folclor,* Bucureşti, 1928, p. 112-122.

populari”, cu „*sfinții ăi mari,* numiți scurt *sâmți* sau *sânți*”, îi așază în două categorii: „*sânții strămoși și moși* din calendarul tradițional al credințelor, datinilor și tradițiilor străbune și [...] *sânții superstițiilor,* din calendarul babelor” (p. 342). Autorul mai precizează că „Sfinții din a doua categorie posedau nume noi, uneori recrutate din martirologiul, hagiografia sau angelologia populară de tip arhaic creștin. Dintre aceștia fac parte sân Martin, sân Toader, Sântilie, sân Pălie, sân Foca, Sântandrei, sân George, sân Petru, Sfânta Ileana, Sân(ta)ziana, sânta Maria, sân Medru etc.” (p. 342). Lucrarea merită, cum arată paragraful citat, o privire atentă din partea lingvistului; deocamdată noi o menționăm doar pentru a mai sublinia o dată valabilitatea ideii lui I.-A. Candrea.

Etnograful Ion Ghinoiu, reprezentând grafic, sub formă de cerc, calendarul popular, arată că sărbătorile sezoniere care marcau „stâlpii calendarului popular” se situează, în timp, foarte aproape, la diferență de zile sau săptămâni, de fenomenele astronomice (echinocții și solstiții)[11]. Din opt sărbători care alcătuiesc punctele de referință ale calendarului popular, șapte se circumscriu domeniului vizat de noi: Sânicoară, Sâmpetru de Iarnă, Măcinicii (= Sâmții, pe o parte a ariei dacoromâne), Sângiorz, Sântilie, Sântămărie Mică și Sâmedru, numai Vartolomei făcând excepție.

Pentru șase dintre aceste sărbători, ALR I și ALR II au programat anchete onomasiologice: *Sfântul Nicolae* (ALR I chest. [628]), *Sâmpetru de Iarnă* (ALR II chest. [2817], publ. în ALR II/I h 215), *Măcinicii* (ALR I chest. [633]), *Sfântul Gheorghe* (ALR I chest. [620]), *Sfântul Ilie* (ALR II chest. [2816], publ. în ALR II/I MN p. 111) și *Sfântul Dumitru* (ALR I chest. [627]). Nici unul dintre cele două chestionare nu a prevăzut anchetarea termenilor care denumesc sărbătoarea Nașterii Maicii Domnului, numită *Sântămăria Mică,* dar este programată în chestionarul ALR II, sub nr. 2817, *Adormirea Maicii Domnului* (sau *Sântămăria Mare*), publ. în ALR II/I h. 206. Pentru urmărirea formelor cu *Sântă-* harta oferă un material bogat, după cum pentru forma *Sâmpetru* trebuie neapărat luate în considerare răspunsurile la chestiunea [625] din ALR I, amintită deja.

Unele dintre datele la care se sărbătoreau acești sfinți marchează încă, în calendarul popular, începutul sau sfârșitul unor activități fundamentale. Astfel, se cunoaște faptul că până astăzi anul pastoral începe, în multe ținuturi românești, la Sfântul Gheorghe și se termină la Sfântul Dumitru. Ne-am fi așteptat, dată fiind tradiția pastorală la noi, ca formele *Sângeorz* și *Sâmedru* să aibă arii aproximativ identice și o largă răspândire. Hărțile alcătuite de Sever Pop arată că realitatea lingvistică de pe teren infirmă supoziția.

Ar rezulta că numai valența pragmatică, de extremă importanță, de altfel, a acestor sărbători, nu constituie un argument suficient nici pentru răspândirea lor, nici pentru păstrarea numelui în forma veche și că acei „usi associati” menționați de Sever Pop se cer urmăriți mai atent. În căutarea acestei motivații ne vom opri, pentru moment, doar asupra sărbătorii numită *Sâmpetru.* Spre deosebire de

[11] Vezi Ion Ghinoiu, *Vârstele timpului,* București, 1988, p. 33.

*Sâmpetru de Iarnă,* care nu e cunoscută pe întreg teritoriul anchetat, lipsind în Crişana, Banat, centrul Transilvaniei, dar acolo unde e atestată e numită, fără excepţie, *Sâmpetru de Iarnă,* sărbătoarea din 24 iunie, numită în calendarul ortodox *Sfinţii Petru şi Pavel,* iar în popor mai ales *Sâmpetru,* deşi nu este dintre cele pe care se aşază axa calendarului popular, este general cunoscută, iar numele vechi s-a păstrat în marea majoritate a punctelor anchetate de Sever Pop. Răspunsurile la chestiunea [625] arată că există doar 29 de localităţi în care nu s-a înregistrat forma *Sâmpetru,* localităţi care, exceptând Crişana, Maramureşul şi parţial Transilvania (în zona aproximativ adiacentă celorlalte două ţinuturi), sunt răspândite pe tot restul teritoriului (punctele 1, 30, 45, 51, 59, 77, 79, 159, 160, 214, 230, 364, 387, 393, 467, 518, 571, 578, 637, 660, 675, 704, 780, 839, 890, 898, 932, 984, 986) şi este imposibil de precizat dacă în aceste 29 de localităţi la data anchetei exista doar forma *Sfântu Petru.*

Cert este faptul că, probabil determinat de scopul urmărit (= aria formelor cu *Sân-*), Sever Pop, în alcătuirea hărţii amintite, a neglijat faptul că în 12 puncte s-au notat câte două răspunsuri: *Sâmpetru* şi *Sfântu Petru.* Ca urmare, patru dintre aceste puncte (9, 355, 677, 750) apar ca făcând parte din aria majoritară (= *Sânpetru*), iar opt (476, 486, 552, 590, 592, 672, 792, 825), ca înregistrând numai răspunsul *Sfântu Petru.* Într-o urmărire mai atentă a problemei, sublinierea apariţiei formelor duble are, fără îndoială, importanţă. Dacă mai menţionăm şi faptul că în două dintre aceste puncte (677 şi 750) informatorii au menţionat că *Sânpetru* este forma considerată ca învechită, ea fiind înlocuită de *Sfântu Petru,* putem afirma că şi de data aceasta atlasul surprinde, chiar dacă e vorba de o cercetare sincronică şi de o secvenţă diacronică. Din acest punct de vedere nu este lipsit de interes nici faptul că în punctul 684 informatorul precizează că *sântu ḱ(i̯)ĕ́tru* reprezintă forma utilizată din/de către bătrâni, pe când *sântu pétrea* e forma recentă. Punctul figurează, pe harta menţionată, ca făcând parte din aria formelor cu *Sâm-,* Sever Pop neglijând faptul că aici se notează forma veche *sânt* independent şi, deci, aceasta nu apare numai în compuse, cum afirma el, generalizând. Tot în aria formei *sânt* este inclus, pe harta alcătuită de S. Pop, şi răspunsul din punctul 458, neglijându-se faptul că, în realitate, pe fişă s-a notat *Sfântu Sâmpetru,* răspuns ce arată că forma *Sâm-* nu mai este percepută ca având sensul de ‘sfânt’[12].

Pentru moment însă interesează căutarea unei explicaţii pentru înregistrarea, aproape generală, a formei vechi, *Sâmpetru.* S-ar putea răspunde că e vorba de o

---

[12] Ca un fapt interesant merită să fie reţinut răspunsul din punctul 672, unde se precizează că *Sâmpetru* este numele sărbătorii, iar *Sfântul Petru,* al patronului ei; cum vom vedea cu altă ocazie, distincţia dintre forma veche a numelui sărbătorii şi forma mai nouă a numelui patronului ei este prezentă şi în cazul răspunsurilor la alte chestiuni din aceeaşi arie semantică şi ea pare să aibă o motivaţie.

Menţionăm şi faptul că pe harta alcătuită de Sever Pop punctele 90 şi 94 figurează greşit printre cele în care răspunsul înregistrat a fost *Sfântu Petru;* în realitate, şi în aceste puncte s-a înregistrat *Sâmpetru.*

mare sărbătoare creştină şi că, între apostoli, Petru este, după cum se ştie, însăşi piatra pe care Iisus îşi va ridica biserica. Dacă doar aceasta ar fi motivaţia, atunci ar trebui ca răspunsul majoritar să fie, sub influenţa textelor liturgice, *Sfântul Petru.* Dar în credinţele poporului, în folclor, sfântul acesta a păstrat prea puţin din aura biblică, câştigând, în schimb, un loc cu totul aparte nu prin obiceiuri ce şi-ar avea sorocul şi vremea optimă de practicare în preziua şi ziua de 29 iunie, ci printr-o întreagă hagiografie de factură populară, mergând de la legende care îl aşază alături de Dumnezeu în peregrinările acestuia pe pământ sau la dreapta Judecată de Apoi şi până la snoave în care sfântul, văzut ca un ţăran oarecare, are parte de toate bucuriile şi necazurile vieţii pământene. Doar exemplificând şi enumerând asemenea teme, Tudor Pamfile[13] îi acordă Sfântului Petru un capitol de aproape 40 de pagini. Ion Ghinoiu[14], sintetizând diverse surse bibliografice, după ce subliniază că „în ceea ce priveşte Sânpetru, nu transformarea celor doi sfinţi creştini (Petru şi Pavel) într-unul singur este esenţială, ci noile atribuţii primite de acesta în panteonul popular", le enumeră, fără a se opri aici în mod special asupra uneia extrem de importante, credem noi, aceea de patron al lupilor, numiţi şi „câinii lui Sâmpetru". Acest documentat etnograf exclama: „Ce semnificaţie extraordinară trebuie să fi avut atunci lupul, pentru care se «ţineau» la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea peste 30 de zile într-un an!" (p. 79). Între ele, şi Sâmpetru de Iarnă, ţinut la 16 ianuarie, sărbătoare de care autorul se ocupă în capitolul dedicat lupului, unde subliniază şi calitatea de patron al lupilor, pe care o are Sfântul Petru[15].

În cunoscuta lucrare *De la Zalmoxis la Genghis-Han,* Mircea Eliade dedică un capitol de mare profunzime temei *Dacii şi lupii*[16], insistând asupra cultului lupului în lumea dacă. Autorul nu ezită să afirme că „Este semnificativ că singurul popor care a reuşit să-i învingă definitiv pe daci, care le-a ocupat şi colonizat ţara şi le-a impus limba a fost poporul roman: un popor al cărui mit genealogic s-a constituit în jurul lui Romulus şi Remus, copiii zeului-lup Marte, alăptaţi şi crescuţi de Lupoaica de pe Capitoliu. Rezultatul acestei cuceriri şi al acestei asimilări a fost naşterea poporului român. În perspectiva mitologică a istoriei, s-ar putea spune că acest popor s-a născut sub semnul lupului" (p. 37). Poate că, privind astfel lucrurile, ar trebui să ni se pară firesc faptul că cel mai cunoscut dintre apostolii evanghelişti devine, la noi, patronul lupilor. Acestei atribuţii, pe care trebuie s-o considerăm ca extrem de importantă, i s-au adăugat, în timp, altele, de factură religioasă şi folclorizantă, într-un amestec deosebit de interesant. Probabil că importanţa dată de biserică sărbătorii din 29 iunie a făcut ca aceasta să o eclipseze pe cea din 16

[13] Cf. Tudor Pamfile, *Sărbătorile de vară la români,* Bucureşti, 1910, p. 114-150.
[14] *Op. cit.,* p. 264.
[15] *Ibidem,* p. 80 şi urm.
[16] Vezi Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han,* Bucureşti, 1980, p. 21-37.

ianuarie, care este una mai mult de factură populară; aura de legende şi credinţe legate de Sfântul Petru i-au putut asigura lui, ca şi sărbătorii pe care o patronează, popularitatea, iar numelui acesteia, în forma veche, moştenită din latină, perenitatea.

*Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară*
*„Sextil Puşcariu”*
*Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21*